

Guia sobre l'accés obert

1. **Què és l'«open access»?**
2. **Què són les declaracions BBB?**
3. **Què són les dues vies de l'accés obert?**
4. **Què és l'autoarxiu?**
5. **Què és una revista en accés obert?**
6. **Què són els mandats?**
7. **Què podeu fer per l'OA?**

1. Què és l'«open access»?

Actualment s'entén per open access (OA, accés obert) un accés en línia, gratuït, immediat i permanent al text complet d'un article científic o acadèmic. Això significa que qualsevol persona arreu del món pot accedir al contingut d'un article amb l'únic requeriment de tenir accés a la xarxa. En molts casos l'accés obert també inclou l'eliminació de barreres legals per poder utilitzar l'article, és a dir, per poder-lo reproduir, distribuir o fer-ne una comunicació pública, i fins i tot transformar-lo (per exemple, per traduir-lo), sempre que se'n reconegui l'autoria i se'n mantingui la integritat.

En el primer cas parlariem d'accés obert gratuït i en el segon cas, d'accés obert lliure.

La possibilitat d'oferir un article científic en aquestes condicions no és una utopia sinó una realitat. Actualment hi ha més de 3.660 publicacions que segueixen aquest principi.

L'accés obert pot conviure perfectament amb els drets d'autor i amb els processos de revisió. Que un text estigui disponible a la xarxa de manera gratuïta no vol dir que no hagi estat validat, ni que no s'hagin de respectar les condicions amb les quals s'ofereix. El que canvia respecte al mètode de difusió tradicional és que s'ha substituït el sistema de subscripció per altres models de publicació que permeten que l'accés sigui obert.

Durant aquests darrers anys s'ha consolidat l'accés obert gràcies a les iniciatives impulsades des de diverses institucions i fonamentades en les declaracions de Budapest, Bethesda i Berlín (BBB) de principi de segle. L'aparició d'aquest nou model ha provocat que les publicacions tradicionals reaccionin i hagin canviat les normatives respecte de la propietat intel·lectual, i que permetin que es puguin difondre els articles a text complet des dels dipòsits institucionals dels investigadors. A més, cada cop hi ha més agències de finançament de la recerca que imposen que aquest dipòsit sigui obligatori per gaudir d'un ajut.

2. Què són les declaracions BBB?

Les **tres B** representen les ciutats de Budapest, Bethesda i Berlín, on van tenir lloc tres trobades fonamentals per establir els fonaments de l'actual moviment de l'accés obert, de les quals sorgiren les tres declaracions més importants i conegudes.

Iniciativa de Budapest per a l'accés obert

Aquesta iniciativa o declaració, coneguda com a Budapest Open Access Initiative (BOAI) va sorgir de la reunió celebrada a la capital hongaresa el desembre de 2001 organitzada per l'Open Society Institute (OSI). L'objectiu de la reunió era impulsar l'esforç internacional per fer que els articles de recerca de qualsevol àrea acadèmica estiguessin disponibles de manera gratuïta en línia. Els participants venien de diferents nacions i disciplines, amb punts de vista diversos. El resultat de la trobada va ser una declaració de principis, una declaració d'estratègia i una declaració de compromís.

Declaració de Bethesda sobre la publicació en accés obert

Aquesta declaració va ser difosa com a conclusió de la trobada duta a terme en aquesta ciutat nord-americana l'abril de 2003. L'objectiu del document era estimular la discussió entre la comunitat d'investigadors biomèdics per assolir de manera ràpida l'accés obert a les publicacions científiques. Hi van assistir diferents col·lectius implicats en el procés de difusió: científics, editors, bibliotecaris, societats científiques, etc. Un dels resultats de la reunió va ser la primera definició de publicació en accés obert.

Declaració de Berlín sobre l'accés obert al coneixement en ciències i humanitats

L'octubre de 2003 va tenir lloc a la capital alemanya una nova reunió per establir els fonaments de l'accés obert. En aquella ocasió es va determinar què era una contribució en accés obert i s'establiren una sèrie d'accions per avançar en l'objectiu final de tenir un accés obert lliure a les publicacions científiques i acadèmiques. Aquesta declaració és un dels textos que han rebut més suport en aquest àmbit i ha estat signada per moltes institucions d'arreu del món. Actualment es fa una reunió anual que porta el nom de Berlin Open Access, trobada en què es debat sobre l'estat de l'accés obert i les passes que cal seguir per incrementar-lo.

3. Què són les dues vies de l'accés obert?

En la iniciativa de Budapest es van proposar dues estratègies complementàries per aconseguir l'objectiu de l'accés obert a les publicacions científiques:

Autoarxiu: via verda

Primer, els acadèmics necessiten les eines i l'ajuda per dipositar els seus articles de revista amb revisió en arxius electrònics oberts, una pràctica anomenada comunament autoarxiu. Quan aquests arxius s'ajustin als estàndards creats per l'Open Archives Initiative (OAI), els motors de cerca i altres eines els podran tractar com un únic arxiu. I així els usuaris no hauran de conèixer quins arxius hi ha ni on estan ubicats per poder trobar-los i utilitzar-ne els continguts.

Revistes en accés obert: via daurada

En segon lloc, el personal acadèmic ha de poder disposar dels mitjans per iniciar una generació nova de revistes compromeses amb l'accés obert, i també hi ha d'haver una ajuda per a les revistes actuals que escullin fer la transició cap a l'accés obert. Amb l'objectiu que aquests articles es difonguin tant com sigui possible, aquestes revistes noves no tornaran a invocar la propietat intel·lectual per restringir-ne l'accés i la utilització dels materials publicats. I utilitzaran els drets i altres eines per assegurar un accés obert a tots els articles que s'hi publiquin.

Com que el preu és una barrera a l'accés, aquestes revistes noves no cobraran per subscripció ni per accés i cercaran altres vies per finançar-se. Hi ha moltes fonts de finançament alternatives per a aquest propòsit: les institucions i els governs que financen la recerca, les universitats i els laboratoris que contracten els investigadors, les donacions establertes en determinades disciplines o institucions, els amics de la causa de l'accés obert, els beneficis de la venda d'edicions dels textos originals, finançament alliberat per la finalització o la cancel·lació de subscripció de revistes tradicionals, o fins i tot contribucions dels mateixos investigadors. No cal afavorir cap d'aquestes solucions com si fos l'única viable per a tot el món i per a totes les disciplines, i no hem d'aturar-nos per cercar-ne d'altres, alternatives noves i creatives.

La primera opció va rebre el nom de via verda o ruta verda, i la segona, el de via daurada o ruta daurada. La ruta verda s'ha desenvolupat ràpidament gràcies a l'aparició dels dipòsits digitals i els mandats o requeriments, així com els canvis en la cessió de drets de les revistes científiques. Actualment un gran nombre d'editorials permeten que els autors puguin reproduir els articles publicats en dipòsits oberts de la institució on treballen o bé en dipòsits temàtics. Tot i així, aquest procés d'arxiu encara costa que es faci de manera voluntària i només ha tingut repercussió quan s'ha fet obligatori.

Pel que fa a la via daurada, el procés de transició cap a l'obertura és més lent tot i que el nombre de revistes en accés obert augmenta cada any, com també el prestigi d'algunes capçaleres.

Darrerament hi ha hagut un debat sobre l'elecció de noms per a aquestes dues vies i la definició d'accés obert. Sembla que s'ha arribat a un compromís per definir com a accés obert qualsevol d'aquestes estratègies i afegir-hi gratuït o lliure quan desapareguin les barreres econòmiques o legals, respectivament.

4. Què és l'autoarxiu?

L'autoarxiu és el procés pel qual un investigador diposita en un servidor d'accés gratuït i universal una reproducció d'un text que ha estat publicat en una revista científica. Aquest tipus de servidors rep el nom de *dipòsits digitals*, que poden ser temàtics, institucionals o consorciats.

Fa uns anys aquest procés d'oferir la producció científica d'un investigador a la xarxa no era possible a causa de la cessió exclusiva de drets que se signava quan s'acceptava el text. Aquesta cessió comportava que els autors perdessin els drets enfront de les editorials i que aquestes decidissin com explotar aquells textos.

Actualment la majoria d'editorials científiques permeten que l'autor pugui oferir una reproducció del seu article en un dipòsit institucional o temàtic. La reproducció de l'article pot ser fins i tot en el mateix format amb què apareix a la revista. Per poder conèixer quines són les condicions legals en què es troba algun d'aquests textos es pot consultar la base de dades creada pel [projecte Sherpa](#). Iniciat l'any 2002, aquest projecte té diferents àrees d'actuació, entre les quals destaca el recull de polítiques editorials sobre propietat intel·lectual, anomenat [Romeo](#).

Cal tenir en compte que, tot i que es permeti la difusió del text en els dipòsits digitals de manera gratuïta, els drets d'explotació es mantenen, generalment, en mans dels editors i, per tant, per poder distribuir o traduir els textos caldria l'autorització corresponent de l'editor.

Hi ha revistes que permeten la difusió dels textos amb un període d'embargament des del moment de la publicació, que pot variar de sis a dotze mesos. Durant aquest període no hi ha cap impediment per dipositar el text sempre que l'accés estigui tancat.

En el cas que una revista no permeti la difusió dels textos publicats en un dipòsit públic a priori, sempre és possible demanar-ne l'autorització. A més, a l'hora de signar el contracte de cessió de drets sempre es pot afegir un annex on l'autor exposi les seves condicions, entre les quals es pot demanar aquest tipus de difusió o la inclusió d'altres condicions.

[Llista de dipòsits digitals](#)

5. Què és una revista en accés obert?

Originàriament una revista en accés obert era la que contenia contribucions que complien aquestes dues condicions, segons les declaracions de Bethesda i de Berlín:

- L'autor (o els autors) i els titulars dels drets sobre les col·laboracions han de garantir a tots els usuaris el dret a l'accés lliure de manera irrevocable en l'àmbit mundial, amb llicència per copiar, usar, difondre, transmetre i exposar els treballs públicament, i també per elaborar i distribuir els treballs que en derivin, en qualsevol mitjà digital i amb qualsevol propòsit responsable, a canvi del compromís d'esmentar-ne com cal l'autoria (les normes de la comunitat dictaran els mecanismes per fer complir adequadament l'ús de l'atribució i de la responsabilitat dels treballs publicats tal com es fa en l'actualitat), com també el dret de fer-ne un nombre reduït de còpies impreses i sols per a un ús personal.
- Una versió completa d'aquesta obra, com també dels seus materials complementaris, inclosa la còpia permesa esmentada, s'haurà de dipositar en un format electrònic apropiat (que, de fet, posteriorment es publicarà) en un lloc en línia, complint les normatives tècniques adequades (com en les definicions dels arxius oberts [*open archives*]). La gestió i el manteniment d'aquest arxiu seran responsabilitat d'una institució acadèmica, un organisme de recerca, una administració pública o altres organismes que tinguin competències per assegurar-ne l'accés lliure, la distribució no restrictiva, la interoperativitat i l'arxivament en darrer terme.

Actualment també reben el nom de *revistes en accés obert* les que ofereixen el text complet de manera gratuïta. En el primer cas estaríem parlant d'*accés obert lliure* i en el segon cas, d'*accés obert gratuït*, ja que aquest darrer accés pot mantenir les barreres legals per mitjà de les restriccions d'ús.

Per trobar revistes en accés obert podem consultar directoris especialitzats com ara el [RACO](#) o el [DOAJ](#), on trobarem ambdós tipus d'accés. Aquestes revistes no demanen cap mena de cobrament per accés o per subscripció i tenen diversos procediments per compensar la despesa de producció. Un d'aquests procediments és pagar per publicar, que normalment recau en la institució o l'agència que finança la recerca mitjançant ajuts.

Pel que fa a les barreres legals, la revistes en accés obert lliure han optat per utilitzar llicències que autoritzen l'ús sense restriccions dels textos sempre que es mantingui el reconeixement de l'autoria i la integritat de l'obra. Una de les llicències més utilitzades és la de [Reconeixement de Creative Commons](#) perquè és la que s'ajusta més a la definició de les declaracions. També cal tenir en compte que els autors no cedeixen els seus drets en exclusiva, sinó que els mantenen i només cal que autoritzin la difusió dels articles.

Actualment, els grups editorials que publiquen en accés tancat ofereixen diferents programes d'accés obert que permeten que l'autor que ho desitgi publiqui en accés obert el seu article tot i que es mantingui tancada la resta de la revista. Normalment per fer efectiva aquesta opció cal que l'autor pagui una

determinada quantitat, que pot ser assumida per qui finança la recerca. Aquest sistema rep el nom de *model híbrid*.

[Llista de publicacions que ofereixen models híbrids](#)

6. Què són els mandats?

Per tal d'avançar en l'adhesió a l'accés obert hi ha institucions i agències de finançament que han anat adoptant polítiques actives en favor de l'accés obert. Els mandats són una concreció d'aquestes polítiques. El 2005, la [Universitat de Minho](#) (Portugal) va ser la primera que va adoptar mandats sobre l'accés obert i que va decidir demanar als seus investigadors que dipositessin còpies de les publicacions científiques. Des de llavors d'altres han seguit els passos d'aquesta institució i han fet efectives polítiques similars. Entre aquestes cal destacar la de la [Harvard Faculty of Arts and Sciences](#) perquè, en lloc de ser una política establerta des de dalt, és un compromís del professorat per tal de fer una cessió de drets no exclusiva a la universitat perquè pugui explotar les seves obres de la manera més convenient. Altres universitats nord-americanes han seguit el model de Harvard.

Pel que fa a les agències de finançament, cal destacar [Wellcome Trust](#) perquè va ser la primera a requerir el dipòsit dels articles publicats com a resultat de la recerca finançada en un lloc d'accés gratuït. Aquesta política es va establir el 2006 i va fer que altres agències d'arreu del món adoptessin polítiques similars o canviessin les que tenien, com és el cas dels [National Institutes of Health](#) (NIH) dels EUA, que des de l'any 2005 només aconsellen el dipòsit. El requeriment de dipositar es va establir el 2008 per als beneficiaris d'ajuts de recerca dels NIH mitjançant una llei. Altres institucions públiques estan adoptant polítiques similars; és el cas de l'European Research Council ([ERC](#)).

Amb el nom de [Juliet](#), el projecte Sherpa ha elaborat una llista de polítiques sobre accés obert promogudes per diverses agències de finançament.

7. Què podeu fer per l'OA?

La difusió i adopció dels principis bàsics de l'accés obert depèn bàsicament de la gent. Sou vosaltres els qui podeu fer que tot aquest moviment esdevingui el futur de la difusió científica.

Si sou investigador/a podeu decidir difondre els vostres resultats de manera diferent. Podeu cercar una revista que es publiqui en accés obert dins del vostre camp de recerca i que, a més, gaudeixi d'un reconeixement internacional. Si no la trobeu, podeu publicar en una revista de difusió tradicional i optar per l'opció híbrida si existeix. I si cap d'aquestes opcions no és possible, segurament podreu autoarxivar el vostre article en un dipòsit temàtic o en el de la vostra institució. En molts casos fins i tot es pot arxivar el preprint, és a dir, el text que encara està en procés de revisió, i substituir-lo pel definitiu quan es publiqui. També podeu optar per imposar les vostres condicions a l'hora de signar la cessió de drets.

Si sou estudiant també podeu contribuir a l'accés obert mitjançant els vostres treballs. Podeu oferir les vostres contribucions en accés obert decidint en cada moment quines són les condicions que poseu. Hi ha dipòsits que ofereixen espais per als estudiants i dipòsits temàtics de tesis, tesines i obres similars.

Si editeu una revista o us plantegeu fer-ho, penseu si el model de l'accés obert us pot servir. Sigueu imaginatius i creatius i treballeu en noves fórmules de publicació que permetin un major accés al coneixement científic.

Si sou bibliotecari/ària podeu col·laborar a engrandir el dipòsit institucional ajudant la totalitat d'usuaris a arxivar el seu coneixement: explicant-los què és l'accés obert, com s'han de gestionar els drets, com es pot dipositar, etc.

Si doneu ajudes per a la recerca perquè treballeu en un organisme públic o privat que finança investigadors, podeu introduir canvis en la política de concessió d'ajuts per fer més visible la recerca que esteu finançant i perquè arribi a més gent.

Si participeu en la presa de decisions sobre polítiques de difusió, hi podeu incloure l'accés obert mitjançant mandats que afectin la vostra institució o comunitat.

Entre tots podem aconseguir que el coneixement estigui a l'abast de tothom sense barreres legals ni econòmiques.